

تا به حال به این موضوع فکر کرده‌اید که چرا سخنگویان زبان، ساخت طبیعی جملات را تغییر می‌دهند؟ گاهی عناصر تشکیل دهنده جمله را جابجا می‌کنند، گاهی به حذف برخی از آنها می‌پردازند، گاهی از جمله مجهول استفاده می‌کنند و گاهی ساخت نحوی بخصوصی را برای انتقال معنایی خاص به کار می‌گیرند؟ مثلاً دلیل این همه تنوع در به‌کارگیری جملات «رامین قهوه رو با شکر دوست داره»، «قهوه رو رامین با شکر دوست داره»، «با شکر رامین قهوه رو دوست داره»، «رامینه که قهوه رو با شکر دوست داره»، «قهوه است که رامین با شکر دوست داره» و «با شکره که رامین قهوه رو دوست داره» که معنایی یکسان دارند چیست؟

پاسخ این سؤال را به طور کلی در حوزه کاربردشناسی زبان می‌توان جستجو کرد که به بررسی کاربرد صورت‌های مختلف زبانی در موقعیت‌های ارتباطی متفاوت می‌پردازد. به نظر می‌رسد که کلیه جملات در دستور زبان از یک ساخت معمولی (ساخت بی‌نشان) برخوردارند. به همین دلیل جمله اول در مقایسه با سایر جملات، ساختی بی‌نشان است. در این حالت، سازه‌های تشکیل دهنده جمله در جایگاه اصلی خود هستند. اما به محض اینکه جایگاه طبیعی این سازه‌ها تغییر کند ساخت‌های نشاندار

۱. همچنین برای آشنایی بیشتر با این مفهوم رک. گفتگو با دکتر محمد دبیرمقدم. همین شماره.

زبانی تولید می‌شوند. یکی از دلایلی که برای توجیه چنین تنوع ساختی مطرح می‌شود، چگونگی انتقال اطلاعات از طریق صورت‌بندی‌های متفاوت جملات است؛ یعنی گوینده هر یک از این صورت‌های متفاوت را به منظوری خاص و برای انتقال اطلاعاتی مشخص به کار می‌برد.

بررسی توزیع اطلاع در سطح جمله، در حوزه‌ای از زبان‌شناسی تحت عنوان «ساخت اطلاعی» جمله مطرح می‌شود. در این حوزه، گوینده پاره‌ای از عناصر جمله را به لحاظ اطلاعی حاوی «اطلاع کهنه» و پاره‌ای دیگر را حاوی «اطلاع نو» در نظر می‌گیرد. اطلاع کهنه مربوط به سازه‌هایی می‌شود که در حوزه آگاهی مخاطب قرار دارد یا لااقل گوینده چنین فرض می‌کند که مخاطب او قادر به شناسایی آن است. در مقابل، اطلاع نو نشان‌دهنده منظور اصلی گوینده از بیان پاره گفتار است و در حوزه آگاهی مخاطب قرار ندارد یا لااقل مخاطب قادر به شناسایی آن نیست. اگر شما در گوشه خیابان در حال تعمیر اتومبیل خود باشید و دوستان که در حال گذر از خیابان است با دیدن شما بپرسد: «چی شده؟»، پاسخ «ماشینم روشن نمی‌شه» برای او کاملاً اطلاع نو فرض می‌شود. در صورتی که اگر پرسش «ماشینت چی شده؟» مطرح می‌شد، فقط بخش «روشن نمی‌شه» اطلاع نو فرض می‌گردید.

در واقع ساخت اطلاعی، آن بخش از دستور جمله است که در آن گزاره‌های معنایی بر اساس حالات ذهنی مشارکین کلام و بر اساس موقعیت‌های کلامی موجود، صورت‌های متفاوتی را به خود می‌گیرند و به شکل‌های متفاوت دستوری، واژگانی و آوایی ظاهر می‌شوند. با توجه به این تعریف، ساخت اطلاعی بخشی از دستور جمله است. یعنی در سطح جمله عمل می‌کند و ناظر بر انتخاب صورتی از جمله است که متناسب با موقعیت ارتباطی و کلامی مورد نظر باشد. از سوی دیگر ساخت اطلاعی جمله بر اساس حالات ذهنی مشارکین کلام شکل می‌گیرد. بدان معنی که گوینده هنگام بیان جمله، در ذهن خود همیشه پیش‌فرض‌هایی از آگاهی مخاطبش بر موضوع دارد که پیش‌انگاره نامیده می‌شود. همچنین ساخت اطلاعی جمله به شکل‌های متفاوت دستوری، واژگانی و آوایی ظاهر می‌شود. مثلاً در جمله «با شکر رامین قهوه رو دوست داره» گروه حرف اضافه‌ای «با شکر» اطلاع نو را دربرمی‌گیرد در حالی که در جمله «رامینه که قهوه رو با شکر دوست داره» اطلاع نو بر «رامین» متمرکز است. به عبارت دیگر با تغییر ساخت دستوری جمله می‌توان توزیع اطلاعی جمله را تغییر داد. افزون بر این، با به کارگیری صورت‌های واژگانی مختلف مثلاً به کارگیری اسامی یا صورت‌های

ضمیری می‌توان وضعیت اطلاعی سازه‌های جمله را نشان داد. در جمله «علی دیروز به خانه ما آمد و برایم هدیه‌ای آورد» قرار دادن علی در ابتدای جمله مشخص می‌کند که گروه اسمی «علی» اطلاع‌نو است؛ در حالی که همین گروه در ادامه صحبت از یافت جمله حذف می‌شود و دیگر نیازی به تکرار مجدد آن نیست.

در نهایت از طریق وضعیت آوایی سازه‌های جمله نیز می‌توان در ساخت اطلاعی جمله تغییراتی به وجود آورد. مثلاً اگر جمله «رامین قهوه رو با شکر دوست داره» را با تأکید و فشار بیشتری بر گروه اسمی «رامین» ادا کنیم منظورمان این خواهد بود که «رامین و نه کس دیگری، قهوه رو با شیر دوست داره»، ولی اگر بر «قهوه رو» تأکید کنیم یعنی «رامین قهوه رو و نه چیز دیگری رو، با شکر دوست داره».

در نتیجه‌گوینده بر اساس حالات ذهنی خود و فرضیهایی که از وضعیت ذهنی مخاطب خود دارد و همچنین بر اساس موقعیت ارتباطی مورد نظر، صورتی از جمله را انتخاب می‌کند که متناسب با موقعیت کلامی مفروض باشد. صورت‌های مختلف جمله در بخش نحو تولید می‌شود و حوزه ساخت اطلاع که حوزه‌ای تعبیری است از میان این انتخاب‌ها دست به‌گزینش می‌زند و جمله متناسب با موقعیت کلامی مورد نظر را انتخاب می‌کند.

منتشر شد:

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

رتال جامع علوم انسانی

سفرنامه پژوهشی سرهنگ لافتوس

نخستین کاوشگر شوش

ویلیام کنت لافتوس

ترجمه عباس امام

نشر شادگان - تهران - کارگر شمالی - مجتمع قزل قلعه - بلوک ۳۲

تلفن: ۸۸۰۲۸۷۸۸